

Η ετυμολογική προέλευση του τοπωνυμίου Σαμαριά

Του **Αντώνη Β. Ξανθινάκη** - Φιλολόγου - Συγγραφέα του βιβλίου «ΛΕΞΙΚΟ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟ και ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟ του δυτικοκρητικού γλωσσικού ιδιώματος»

Την άποψη ότι το τοπωνύμιο «**Σαμαριά**» του Φαραγγιού μας προήλθε από το όνομα ναυδρίου, το οποίο βρίσκεται μέσα στο φαράγγι και είναι αφιερωμένο στην Οσία Μαρία (την Αιγυπτία), επιβάλλεται να εξετάσουμε με επιμελημένη ετυμολογική έρευνα αλλά και με επιστημονική βάση, δεδομένου ότι πρόκειται για κατ'εξοχήν δυσετυμολόγητο λήμμα.

Αρχικά, απαντά η ιωνική λέξη αμάρη (Ιλιάδος Φ. 259) και η δωρική αμάρα (Θεόκριτος, 3ος αιώνας π.χ., <<Ειδύλλια >> 27,52)= <<αύλαξ, διώρυξ, οχετός>>.

Παράβαλε και σήμερα ιατρικό αλλά και ορνιθολογικό όρο <<αμάρα>> εκβολή του πεπτικού και ουρογεννητικού συστήματος.

Ετυμολογία: Πρώτα-πρώτα, επισημαίνω ότι η ψίλωση της ιωνικής λέξης αμάρη (δωρικά αμάρα) οφείλεται το γεγονός ότι οι Ίωνες έψαψαν νωρίς να προφέρουν και να γράφουν τη δασεία. <<Ίωνες Ψιλωτικοί>>, έλεγαν οι αρχαίοι γραμματικοί.

Σημειώνω ότι τα όρια της ελληνικής γραφής είναι από τον 100 π.Χ. αιώνα έως σήμερα. Αλλά, και μετά τους Ίωνες, Αιολείς και Δωριείς έγιναν ψιλωτικοί. Βλέπε: 1) <<Λεξικό Νέας Ελληνικής γλώσσας>> Γ. Μπαμπινιώτη, Αθήνα 1998, σελ. 447 και 1447 (γλωσσικά σχόλια) και 2) <<Μέγα Λεξικόν της ελληνικής γλώσσας>> HENRY LIDDELL-ROBERT SCOTT, τόμος 4, σελ. 686, λήμμα ψιλωτικός, ή, όν.

Έχουμε λοιπόν: Αρχ. επίρρ. άμα (=συγχρόνως, μαζί, διαμιάς)+ ροή(<αρχ. ρέω)=αμάρη (δωρικά αμάρα) με συναρπαγή. (Βλέπε λέξη στο <<γλωσσάριο όρων>>, σελ. επ55 στο <<ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ>> Γ. Μπαμπινιώτη, Αθήνα 2009.

Επομένως, αμάρα σημαίνει συρροή, συνένωση πολλών ροών νερού, δηλ. παραχειμάρρων. Βλέπε και στο βιβλίο <<Προσεγγίσεις ιστορίας>> του Γ. Κορναράκη τα ίδια ετυμολογία λήμματα Αμάρι (Ρεθύμνου) και Αμαριανό (Πεδιάδος Ηρακλείου)= περιοχές με πολλές υδάτινες ροές. Αλλ' υπάρχει και αρχ. επίθετο Αμάριος <<επώνυμον του Διός εν Αρκαδία>> και Αμάριον, τό = ο ναός αυτού εν ω συνήρχοντο τα μέλη της Αχαϊκής Συμμαχίας>> (βλέπε <<Στράβων, 65 π.Χ. - 23 μ.Χ., <<Γεωγραφικά>> 385 και εξής>> και <<Μέγα Λεξικόν της ελληνικής γλώσσας>> HENRY LIDDELL-ROBERT SCOTT, τόμος 1, σελ. 126, λήμματα Αμάριος, Αμάριον, τό).

Επομένως, είναι προφανές ότι από τη φράση <<Αμαρία φάραγξ>> με την πάροδο του χρόνου σιγήθηκε το ουσιαστικό φάραγξ, δεδομένου ότι και μόνο του το επίθετο Αμαρία δήλωνε με σαφήνεια χειμάρρο, αφού, ως γνωστό, με τα επίθετα προσδιορίζουμε ιδιότητες ή χαρακτηριστικά των ουσιαστικών.

Τη λέξη όμως Σαμαρία ή Σαμαριά (με προθεματικό σ_ ή με συνίζηση) δεν μπορεί κανείς να βρει σε κείμενα της αρχαίας εποχής, δεδομένου ότι το προθεματικό σ- και η συνίζηση (στον πεζό λόγο) δεν είναι αρχαία αλλά μεσαιωνικά γλωσσικά φωνητικά φαινόμενα. (Βλέπε στο παραπάνω ετυμολογικό Λεξικό του Γ. Μπαμπινιώτη:

1) λήμμα σ- προθεματικό (σελ. 1236), 2) λήμμα ανασυλλαβισμός (στο <<γλωσσάριο όρων>> σελ. Επ 50) και 3) λήμμα συνίζηση (σελ.1372).

Κατά συνέπεια, αφού μεσαιώνας είναι η περίοδος ανάμεσα στον 5ο και 15ο περίπου αιώνα (τέλος του δυτικού ρωμαϊκού κράτους μέχρι την άλωση της Κων/λης) η λέξη Σαμαρία (με συνίζηση Σαμαριά) είναι μεσαιωνική.

Αφού όμως το αφιερωμένο στην Οσία Μαρία εκκλησάκι χτίστηκε το έτος 1379, δηλ. περί τα τέλη του μεσαίωνα, συμπεραίνεται ότι από πολύ προγενέστερα ονομαζόταν το Φαράγγι Σαμαριά και ότι απ' αυτό επομένως προήλθε και το όνομα του ξωκκλησιού, που ήταν χτισμένο στο μέσο του φαραγγιού. Το αντίθετο, ότι δηλ. προήλθε το τοπωνύμιο Σαμαριά από το όνομα του ξωκκλησιού αυτού, θα ήταν παράλογο, διότι τότε πρέπει να δεχτούμε ότι το κοσμοξακουστό αυτό φαράγγι μας δεν είχε προγενέστερα, πριν δηλ. από το 1379, όνομα.

Αλλωστε, είναι γνωστό ότι στην ιταλική γλώσσα, την οποία χρησιμοποιούσαν οι Βενετοί, όταν τονίζεται το τελικό φωνήεν λέξης, παίρνει βαρεία. Παραδείγματα: pieta=συμπάθεια, miserta=φτώχεια, citta=πόλη, acidita=οξύτητα, Forli=όνομα πόλης, Virtu=αρετή, Corfu=Κέρκυρα.

Επομένως, η μεταγραφή του ονόματος Σαμαριά με λατινικούς χαρακτήρες, σύμφωνα με την ιταλική γραφή, έπρεπε να είναι Samaria. Να φέρει δηλ. βαρεία στο τονιζόμενο ηχητικό φωνήεν α. Διαφορετικά, η γραφή Samaria προφέρεται από τους Ιταλούς Σαμαρία και όχι Σαμαριά. Παραδείγματα: Ο καθηγητής Χαράλ. Συμεωνίδης στο εξαιρετικό πόνημά του << ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΟΙΚΩΝΥΜΙΩΝ (έκδοση Ιεράς Μονής Κύκκου) τόμος Β', σελ. 1238, αναφέρει το τοπωνύμιο Samaria (όχι Samaria) σε μεσαιωνικό ιταλικό κείμενο του έτους 1577.

Επίσης, δύο διαπρεπείς Βενετοί συγγραφείς, ο Francesco Barozzi στο περιγραφικό βιβλίο του <<Descriptione dell isola di Creta>> 1577 και ο Antonio Trivan στο αφηγηματικό σύγγραμά του <<Vari cose di Candia 1182-1669>> αναφέρουν τον οικισμό Σαμαριά ως Samaria (όχι Samaria). Βλέπε και <<το φαράγγι της Σαμαριάς>> στην σελ. 94. Έκδοση: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων. Χανιά 2008.

Αντίθετα, στο βιβλίο <<ΜΝΗΜΕΙΑ>> του ιταλού συγγραφέα Basilica βλέπουμε μεταγεγραμμένο το όνομα του χωριού Σαμωνάς Αποκορώνου Χανίων ως Samona (με βαρεία στο τελικό α). Αν δεν είχε τον τόνο στη λήγουσα, οι Ιταλοί θα πρόφεραν Σαμόνα.

Να σημειωθεί επιπλέον και το γεγονός ότι η ονομασία Οσία Μαρία δεν θα έδιδε τύπο Σαμαριά, αλλά Σιαμαριά σύμφωνα με την προφορά που επικρατεί στον νομό Χανίων, όπου το σι δεν χάνει το ημίφωνο ι προ φωνήεντος, παραβαλε. ίσια και όχι ίσα, σιόκαιρος και όχι σόκαιρος, τα κεράσια και όχι τα κεράσα.

Αντίθετα, στην κεντρο-ανατολική Κρήτη, μετά τη σίγηση του ι αυτού, έχουμε απουράνωση, απώλεια δηλ. της ουρανικής προφοράς (βλ. <<γλωσσάριο όρων>>, σελ. Επ51 στο θαυμάσιο <<ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ>> Γ. Μπαμπινιώτη, Αθήνα 2009. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι ουδέποτε ακούγεται στην Κρήτη ο τύπος Μαρία του ονόματος Μαρία, ακούγεται όμως ο τύπος ουδετέρου γένους, ως υποκοριστικό, το Μαριώ.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι Samaria, όχι Samaria λεγόταν και γραφόταν στη διάρκεια του μεσαίωνα το τοπωνύμιο Σαμαριά και ότι είναι προγενέστερο του αφιερωμένου στην Οσία Μαρία εκκλησάκι, αφού αυτό χτίστηκε το έτος 1379.

Επομένως, θα ήταν παράλογος ο ισχυρισμός ότι το τοπωνύμιο Σαμαριά δεν προήλθε από την ονομασία Samaria, αλλά ότι αγνοήθηκε η ονομασία αυτή και καθιερώθηκε απότομα μετά το 1379 ονομασία προερχόμενη από το όνομα Οσία Μαρία.

Αποδεικνύεται επομένως ότι ο τύπος Samaria των ιταλικών κειμένων ανάγεται στην ομηρική λέξη Αμάρα, τόπος στον οποίο συρρέουν πολλά νερά προερχόμενα από διάφορα μέρη στα οποία αναβλύζουν. Το επίθετο δηλ. Αμαρία, παράγωγο του Αμάρα, διαρκούντος του μεσαίωνα, έγινε αρχικά Σαμαρία με προθεματικό σ- και τελικά Σαμαριά με συνίζηση, γλωσσικό φωνητικό φαινόμενο σύνηθες στα νέα ελληνικά.

Αξίζει όμως να αναφερθεί ακόμη ότι κατά τη διάρκεια της βενετοκρατίας (1204-1669) οι Βενετοί, όπως είναι επιβεβαιωμένο ιστορικά, πήγαιναν συχνά στο φαράγγι της Σαμαριάς, ενδιαφερόμενοι προφανώς για την άφθονη και εκλεχτή ξυλεία του. Είναι επομένως πιθανό, μολονότι δεν μπορεί να αποδειχτεί, ότι η ονομασία Samaria του φαραγγιού θα τους θύμιζε το όνομα της προσφιούς αγίας των Santa Maria, ώστε να αποφασίσουν να χτίσουν τότε (1379) μέσα στο φαράγγι το γνωστό εκκλησάκι προς τιμή Της.